

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Maironiui - 150

2012-07-02

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Literatūros klasika

AUTORIUS: Viktorija Daujotytė

DATA: 2012-07

Maironiui - 150

Viktorija Daujotytė

Maironio skaitymo fragmentai

Praeinamybės tragika – nenuraminama: „Išnyksiu kaip dūmas, neblaškomas vėjo, / Ir niekas manęs neminės!“ Viena ankstyvųjų refleksijų. Ir viena paskutiniųjų – iš „Vakaro minčių“: „Ir mes ryto tebūsime vaizduotės monai, / Aklos gamtos lyg ir nebuvo veikalai.“

Praeina visa – ir tai, dėl ko poetai sielojasi, rauda, ir tai, dėl ko kovoja. Kas liko aktualu iš Maironio šiandien: jau ir pats poetas galėjo ironizuoti Lietuvos valstybę, aplipusią valdininkais, korumpuotą. Laisvės idėja – ar ji dar gyva? Dar jaunas Aistis, dar ir ne Aistis, esė knygoje „Dievai ir smūtkeliai“ (1935) gal pirmas pastebėjo prieštarų kupiną Maironio situaciją. „Gyvenimas savo daro, jam priešintis nėra kaip, o Maironiui visi šitie dalykai buvo svetimi ir nesuprantami. Todėl norisi kalbėti apie Maironį, bet ne apie tą, kuris kadaise dainavo:

Jau slavai sukilo, nuo Juodmarių krašto,

Pavasaris eina Karpatų kalnais...

arba:

Gana lietuviškos kantrybės!

Ginkluota kelkis, Lietuva!

Bet apie tą, išėjusį iš kantrybės, senelį, kuris, palyginant dar ne taip seniai, rūsčiai prabilęs buvo:

O tų partijų tarp mūsų,

Jų programų ir barnių!

Tiek vargiai pas vargšą bl...

Atsiras už marškinių.“

Ir šiandien nemaža pagunda cituoti *tokį Maironį*, tokiais posmais aiškinti poeto aktualumą. Taip, yra ir toks poeto aktualumas. Gali būti, kad *Maironio metais, 2012-aisiais*, ironiškosios, sarkastiškosios Maironio intonacijos, tinkančios mūsų šiandienai, bus dažniausiai kartojamos ir varijuojamos.

Bet ar jos yra esminės Maironio supratimui?

Apskritai – kaip, iš ko gali (ir turi) būti suvokiamas poeto buvimas istorijoje, kai jau praeina šimtas, pusantro šimto ir daugiau metų? Kas yra poeto aktualumas?

Žinoma, lengviausia poeto aktualumą aiškinti šios dienos aktualijomis. Neišnykę poeto kritikos objektai. Ir vargu ar kada išnyks. Žmonija sukasi tais pačiais ratais tuose pačiuose ratuose. Bet poetas yra ir atskirai; *mato* tuos ratus, nujaučia, kad jie suksis ir pasikartodami, kalba apie juos, perspėja ar bando perspėti. Poetas *mato* ir matydamas sako, kalba. Tiesioginės reakcijos (net raginimai į kovą už tautos laisvę, net gailėstis to, kas apleista žūva) blanksta greičiausiai, senka, kai jų nebemaitina gyvenimas.

Nesunku suvokti, kodėl Maironis, ypač jo dainos, giesmės, skambėjo taip giliai, artimai ir antrojo tautos Atgimimo laiku; veikia atitikimai. Veikia *patriotizmas*, kurį lietuvių kalba galėtume vadinti ir *tėvyniškumu*; tai aukšti jausmai, kilnios pagavos, buvimas tėvynės akivaizdoje. Maironis yra *tėvyniškas*, labiausiai tėvyniškas lietuvių poetas. Šiandien tų tiesioginių patriotinių atitikimų tarp mūsų gyvenimo ir Maironio kaip ir nebėra. Bet tai nereiškia, kad nebus ar negalėtų būti. Poetai, jau tapę nacionalinės istorijos dalimi, tautai yra tarsi *neliečiamos dvasinės atsargos*. Jos turi būti, turi būti saugomos. Apie jas žmonėms vis turi būti pranešama – tebėra, saugoma, taupiai vartojama, kai reikia. Kita vertus, *tėvyniškumas* nėra tik ideologija, kurią galima išreikšti idėjomis, šūkais. Pirmiausia tai sielos *būsenos*. Tai gebėjimas giliai just, justai ir tai, kas tarsi nėra apčiuopiama, ko tarsi ir nėra, kas ir *būna* tik juntamas, iškeliamas sudėtingos vidinės organizacijos kalba, kuri kartu išlieka ir labai skaidri, paprasta, *permatoma*.

Žmogaus egzistencinio liūdesio objektai nei sunaikinami, nei sugrąžinami, nei atstatomi. Maironio „Trakų pilis“ nėra nei atstatyta, nei atstatoma. Ji amžina iš skausmo verkiančioje poezijos širdyje.

Dar jauno Maironio „Užmigo žemė“:

Užmigo žemė. Tik dangaus

Negęsta akys sidabrinės,

Ir sparnas miego malonaus

Nemigdo tik jaunos krūtinės.

Neužmigdys naktis žvaigždės,

Nenuramins širdis troškimu;

Dvasia ko ieško, kas atspės,

Kai skęsta ji tarp atminimų!

Aušra saulėtekio nušvis,

Ir užsimerks nakties šviesybės;

Neras tik atilsio širdis:

Viltis nežvelgs į jos gilybes!..

(1895)

Ši Maironio eilėraštį, ne kartą analizuotą ir interpretuotą, galima laikyti pirmąja lyrine lietuvių sielos atsklaida, lietuviška, arba *tėvyniška*. Maironis atveria gilią, sudėtingą sielos *būseną*, liudija jų buvimą, svarbą. Gyvenimas nėra tik ekonominiai rūpesčiai, gyvenimas nėra tik kova, kad ir už kilniausius siekimus ar idealus. Gyvenimas yra ir gyvenimas dėl jo paties giliųjų pamatų, dėl dvasios arba sielos rūpesčių, dėl ko neramu, ko ieškoma, ką stengiamasi suprasti, kaip sugebama *atsiminti*. Žmogus gali *justi* daugiau, nei pajėgia suprasti, ir sielos gilinimasis į tą *daugiau* žmogiškumo likimui yra esminis. Viskas vyksta (ir vyks) amžinuoju gamtos (visatos) ritmu, įgalinančiu gyvenimą, bet žmogaus širdis pulsuos ir savo atskiryste, savo nerimu, savo liūdesiu, savo rezignacija. Tik iš šios žmogaus sielos atskirybės gimsta tikėjimai, menai, kultūra, tik iš jos ir tiesūs, ir klaidūs gyvenimo prasmės takai.

Kuo anksčiau tautoje ir jos kalboje atsiranda poetų, pajėgiančių išreikšti dvasios gyvenimo atskirybę bei jos ryšius ir su kitais gyvenimo parametrais, tuo tautos egzistencija yra tvaresnė, patikimesnė.

Branduolio problema. Taško, iš kurio viskas.

Neišnykstančio, nepraeinančio.

Užduodančio ir poeto likimo mįslę.

Didžiosios Maironio personifikacijos

Maironis – svarbus atramos taškas ne tik lietuvių poezijos raidoje, bet ir lietuvių istorinės bei kultūrinės savivokos perspektyvoje. Tokį aukštą lygmenį Maironis pasiekė veikdamas ir bendruoju lietuvių pasaulėvokos lygmeniu, sutelktu į Lietuvą kaip į atskirą šalį, savo istorijos ir savo natūros kraštą, ir atskiruoju – poetinės kūrybos, jos dėsnių, neatskiriamų nuo asmens ir kalbos, nuo joje įkūnijamos ir nuolat perkūnijamos gyvenimo tėkmės jautimo, jos supratimo. Kraštas turi savo istoriją ir savo geografiją. Bet tai nėra tik faktai, tik bendros schemos – tai krašto žmonių praeitis ir dabartis.

Praeitis yra ir žmonių atmintis; jos gyvybė neturi ribų. Žmonių kalnai (Maironis sumini visus Lietuvos kalnus) ir žmonių ežerai bei upės (Maironio poezijoje *teka* visos didžiosios Lietuvos upės – nuo Ventos iki Nemuno). Iš Adomo Mickevičiaus išversta „Vilija (Neris)“ – vienas ankstyvųjų Maironio poetinių tekstų. Ankstyvajam laikui priklauso ir „Už Raseinių, ant Dubysos...“ – daina, kuria lokalizuojamas lietuviškosios lemties *kosmos*: gamtos ir istorijos sankirta. „Minija“, tekanti „į marių platybę“, į saulėlydį: „Išvysi dangaus karalienės gražybę, / Kai maudos nuraudus tarp vilnių blaivių.“ *Juodas Nevėžis* – eilėraštyje „Nevėžis per karą“; siekiamasi ir upės vardo įprasminimo. Vandenų kalbą reikia suprasti, kad galima būtų išstarti: „Nebeužtvenksi upės bėgimo...“ Iš didžiųjų geidavimų, išsakytų eilėraštyje „Aš norėčiau prikelti“: „Gal suprastų tada, ką jiems Nemunas šneka ...“

Iš „Jaunosios Lietuvos“: „Per Lietuvą Nemunas eina platus; / Ne jam atrakydinti pančių raktus: / Banguoja skurdus, nusiminęs! / Kaip milžinas kelias ir daužos į šonus, / Pavasario metais senovės valdonus / Ir savo jaunystę atminęs.“

Maironio poetinę hidronimiją vainikuoja *jūros* vaizdinys. Galima netgi sakyti, kad tik Maironis prigimtine Baltijos jūrą įrašo į lietuvių savivoką. Įrašo ir pirminiu sąmonės jautimu, kad tarp poezijos ir jūros (marių) esama gilaus atitikimo, išreikšto ir eilėraštyje „Poezija“:

Išvydau ją, kai vakarinė

Žvaigždė skaisčiai dangaus mirgėjo,

O marių erdvė begalinė

Nuo pilno mėnesio tviskėjo.

Poezijos personifikacija: „Išvydau ją ant marių krašto.“ Jutimas, kad dideliuose vandenyse tarsi slypi prapoezija: bangavimas (lyg paslaptingas intonavimas), ritmo amplitudės, garsai, lyg kupini prasmų. Jūra, marios sukelia intensyvių būsenų – nuo džiaugsmo (džiaugsmo ašarų) iki ašarų, kurios apskritai lydi žmogų, o ypač išėjusį į kūrybos kelią: „Kur takas ašaromis byra, / Kuriuo retai kas eiti gali“ („Poezija“). *Ašaros* – Maironio sąmonės gilusis vanduo, lyg sielos gyvybė, kuria reaguojama, atsiliepiama. *Ašara*, *ašaros* intensyviai metaforizuojamos: „O ašarėlę sidabrinę / Ant veido meilė teišspaus“ („Taip maža paramos“); „Spindi siela diemantinė, / Spindi ašarų lašuos“ („Prieš altorių“); „Ašaros džiaugsmo skaisčiai akyse / Kaip marėse perlai žibėtų“ („Jaunoji Lietuva“).

Ašaros – širdies kalba; pagal Maironiui artimą romantinį kodą. Marių vandenys – širdies paralelė. Eilėraščio „Ar aš kaltas“ pradžia:

Ar aš kaltas, kad mano širdies

Nenukalta iš šalto akmens?

Kad tiek sykių apgautos vilties

Neišsemsi kaip marių vandens!

Rodos, širdžiai paskirta mylėti,

Tai kodėl gi jai tenka kentėti?

Širdies dominuojamos Maironio poetinės sistemos ne akmens kietumo, o vandens struktūriškumo, judraus, kintančio, *neišsemiama*. Ir todėl poetinės reakcijos į vandenį itin aktyvios. Ir todėl tokia plati vandenių skalė – nuo ašarų iki marių.

Genius loci: nuo Gedimino kalno ir nuo Birutės kalno

Vietos, kuriose ir kuriomis kiekviena tauta tarsi junta savo būties kilnumą, *gimdančią dvasią* arba *dvasią globėją*, jei seksime antikos imperatorių laikais atsiradusia nuomone, kad ne tik žmogus, bet ir vieta turi ją globojančią dvasią. Lotynų kalbos žodis *genius* – *galis gimdyti*. Kūrybos požiūriu *gimdanti vietos dvasia* yra iškalbi ir prasminga. Yra vietų, kurios tarsi turi gimdančią galią, teikia kūrybos impulsų, žadina vaizduotę. Maironio poezijoje tokios vietos pažymėtos eilėraščių. Išskirtinės gimdančios galios – Gedimino kalnas ir Birutės kalnas, – aukštumos, įgalinančios *žvilgsnį, išvalgą*.

Maironis sąmoningai formavo Vilniaus – senosios ir amžinosios Lietuvos sostinės refleksiją. Bet tik *Vilnius*, regimas iš aukštai, nuo Gedimino kalno, iš šventos vietos, nuo protėvių piliakalnio, įgalino vieną svarbiųjų jo eilėraščių „*Vilnius*“; *prieš aušrą* – papildyta:

Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais

Dunkso tarp kalnų plačiai!

Naktis jį rūbais tamsiais kaip dūmais

Dengia! Jis miega giliai!

Kame tas garsas, kuriuo skambėjai?

Kame galybė ir pranokėjai?

Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai,

Kuriuos skleidei

Lietuvai, mūsų tėvynei?

Šis eilėraštis pirmą kartą išspausdintas 1892 m. „*Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*“; paantraštė: *Naktis*, tik 1913 m. – *Prieš aušrą*. Eilėraštis, kuris galėjo dalyvauti Vilniaus bylose kaip lietuvių savimonės argumentas – dar carizmo laikais. Maironio Vilnius nuo Gedimino kalno regėtas kaip Lietuvos širdis.

Maironiui *kalnai* tokie pat būtini kaip ir *vandenys*. Maironis suformuoja rytų ir vakarų, vakarų ir rytų liniją, kaip upių, tekančių iš rytų į vakarus, į marias. Kaip tik nujaučiamo baltų genčių sąmonės kelio. „*Vilnius*“ ir „*Nuo Birutės kalno*“ susiję giliaisiais pasaulėvokos ir pasaulėjautos ryšiais. Abu – *žvilgsnio* eilėraščiai. Abu – atviro, iš

aukštai regimo, plačiai aprėpiamo horizonto. *Plačiai* – abiem eilėraščiams bendras pradžios žodis. „Tai Vilnius dunkso tarp kalnų plačiai!“; „Išsisupus plačiai vakarų vilnimis...“ Nakties rūbais, tamsiais kaip dūmas, dengiamas Vilnius gali asocijuotis su tamsia, nurimusia jūra. Abiem atvejais – intencija *plačiai apžvelgti* ir giliai *pažvelgti* į gelmę, į didžiųjų personifikacijų paslaptį. Sąmonės rakursas ir artimas, ir skirtingas. Artimas tuo, kad sutelkiamas ir atskleidžiamas sąmonės lygis, įgalinimas *matyti*. Mąstyti matant, matyti mąstant. Žvilgsniu į Vilnių, į jo *miegą* veikia istorijai, Tėvynei išipareigojusi sąmonė. Žvilgsniu į Baltiją sąmonė individualizuojasi, rakursas nebe *mūsu*, o *man*. Atskirosios, individualiosios sąmonės *galia* žvelgti į begalinę jūrą kaip į savo būties personifikaciją, kaip į būties dialogo narę. *Protas, valia*, kurių dominantes jaučiame „Vilniuje“, eilėraštyje „Nuo Birutės kalno“ pasipildo stipriais jausmais, tokiu pat begaliniu kaip jūra ilgesiu, skausmu, neramyme. Savo istoriją, savo praeitį atgaunančio lietuvio sąmonė užsipildo sunkiuoju, skaudžiuoju ir neatskiriamai gražiuoju, prasminguoju turiniu.

„Nuo Birutės kalno“ – vienas pačių geriausių Maironio eilėraščių. Net jaunas ir maištingas Balys Sruoga jį vertino. Maironio kūrinį kūrinys, – sakė Vaižgantas. V. Mykolaitis-Putinas laikė jį *grynosios poezijos* stipriausiu eilėraščiu. Vanda Zaborskaitė, pasirinkusi šį tekstą atskirai analizei, neabejodama lokalizavo šio eilėraščio *poetinio žvilgsnio vietą*, prieinamą patikrinimui. Eilėraštyje atskleidžiamas Baltijos vaizdas „toks ryškus ir sugestyvus, kad ir šiandien, nuo Birutės kalno pro pušų viršūnes žvelgdami į banguojančius vandenį, girdėdami netylantį jūros ošimą, prisimename Maironio posmus, kuriuose jis taip taikliai yra pagavęs šio didingo reginio esmę“ („Eilėraščio menas“).

Nuo Birutės kalno pro pušų viršūnes – taip, nekyla abejonių, kad tai eilėraščio *vieta*, apibrėžta poeto *žvilgsnio*. Žvilgsnio, nuo Birutės kalno pro pušų viršūnes žvelgiant į banguojančius vandenį, girdint netylantį jūros ošimą. Birutės kalnas, ant kurio ar kuriame veikia *genius loci*. Ne Maironis *vietos dvasią* sukūrė, ne vieno žmogaus ši galia sukurama. Tai labai seno šventumo vieta, susijusi su mitiniais (vaidilutė Birutė, šventosios ugnies kūrtoja), istoriniais (kunigaikštienė Birutė, žymiausio lietuvių istorinio herojaus Vytauto motina) motyvais, surizgusiais į neišardomą prasmų kamuolį. Poeto žvilgsnis šią nuo amžių šventą vietą atveria žmogaus būties atskirumui: vieta duoda kalbą vienišumui, sielvartui, skausmui. Į neramią jūrą nuo šventojo kalno žvelgiantis žmogus patiria pats save, savo beribiškumą, savo būties neišsemiamumą, artimą jūros stichijai. Eilėraščio gyvoji siela leidžia suvokti ir Birutės kalno, ir nuo jo sielai atsiskleidžiančios jūros santykio esmę. Tai giluminis žmogaus, žemės, dangaus, didžiųjų vandenų ryšys, didingas ir taurus liūdesys vienvėsi valandą. Gyvoji vietos siela per daugelį amžių formuojasi iš to, kas palieka pėdsakus, kurie veikia čia atėjusius. Žvilgsnis į jūrą nuo kalno yra toks stiprus, kad trokšta įveikti atstumą, *pritraukti* ir *prisitraukti* kūnu, krūtine. Bet išlaiko sielos aukštumą, *sielos skausmus*. Draugo artumas lieka trokštamas. Eilėraščio intensyvumas iš to, ko ilgimasi, trokštama. Trys *troškimo* intonacinės bangos: *trokšta širdis, trokštu sau marių prie šono arčiau, trokštu draugo arčiau*.

Maironio eilėraštis „Nuo Birutės kalno“, parašytas XIX a. pabaigoje, pasirodęs kartu su „Pavasario balsais“, gali būti suvoktas kaip *vieta vietoje*, kaip *laikas laike*, kaip begaliniai susitikimų prasitęsimai skaitančiųjų-suvokiančiųjų sąmonėse:

Išsisupus plačiai vakarų vilnimis,
 Man krūtinę užliek savo šalta banga
 Ar tą galią suteik, ko ta trokšta širdis,
 Taip galingai išreikšt, kaip ir tu, Baltija!
 Kaip ilgėjaus tavęs, begaline, plati!
 Ir kaip tavo išgirst paslaptinių balsų
 Aš geidžiau, tu pati vien suprasti gali,
 Nes per amžius plačių nenutildai bangų!
 Liūdna man! Gal ir tau? O kodėl – nežinau;
 Vien tik vėtrų prašau, kad užkauktų smarkiau:
 Užmiršimo ramaus ir tarp jų nematau,
 Betgi trokštu sau marių prie šono arčiau.
 Trokštu draugo arčiau: juo tikėti galiu;
 Jis kaip audrą nujaus mano sielos skausmus;
 Paslapties neišduos savo veidu tamsiu
 Ir per amžius paliks, kaip ir aš, neramus.

Atrodo, kad dėsninga, jog vieta galiausiai rodosi kaip *veidas*; tas, kuris kalba, suvokia, kad kalba ne į tuštumą, o veidas į veidą, mato todėl, kad yra matomas, junta, kad yra juntamas.

Vietos ypatingumą sąmonė pajunta iš suintensyvėjusių reakcijų: tarsi kažkas kelia, kalbina, rodo, skatina ir *leidžia matyti*. Pirmasis lietuvių kultūroje vietos ypatingumą kaip šventų pajautų versmę atskleidė Antanas Baranauskas. „Anykščių šilelis“ yra vietos ir sielos sąveikos kūrinys. Anykščių šilelį, realią vietą, „Anykščių šilelis“ paženkliną; *genius loci* galutinai įformina kalbos kūrinys. Vieta įgyja kalbą, kalbos laiką.

Maironis Lietuvą jaučia ne tik kaip prigimtą vietą, kaip natūralų jausmo ir kalbos vieni, tūrį. Lietuva Maironio vaizduotėje yra *visa*, kuriama ne tik kaip istorija, geografija, bet ir kaip *poetinė topografija*, ženklinamos svarbiosios, šventosios vietos. Chronologiškai: Vilija (Neris), Trakų pilis, Vilnius, Raseiniai, Dubysa, Birutės kalnas, Šatrijos kalnas, Šešupė, Medvėgalis, Nevėžis, Punia, Aušros vartai... Kartu ir Europoje atpažįstama tai, kas turi amžinybės žymę, – lygia greta ir gamta, ir žmogaus kūriniai: Rigi Kulm, Roma, Keturių Kantonų ežeras... Patirdama sąmonė atpažįsta ir padidina vietos ypatingumo atpažįstamumą kitiems. Tai skirtingo intensyvumo procesai.

„Nuo Birutės kalno“ pagal *genius loci* jutimo kalbinį-intonacinį išpūdingumą gali būti gretinamas tik su „Anykščių šileliu“.

Taip, Maironis nuolat atsigręžęs į A. Baranauską, pirmtaką.

Kultūra pulsuoja – stipresniais ir silpnesniais tvinksniais. Stipriausi tvinksniai sutelkia išskirtinę dvasinę galią, ją išskleidžia žodžiais, garsais, spalvomis. A. Baranausko „Anykščių šilelis“ pulsuoja lietuvių kultūroje kaip neprilygstamos galios kūrinys. Tai mūsų tautinės sąmonės nušvitimo akimirka – gražiai liūdna, liūdnai graži (kaip seniausiose tautos dainose), iškilminga, aukšta, kupina patoso (kaip kūriniją šlovinančiose giesmėse ir himnuose), gili ir tyli – kaip atodūsis. Svarbiųjų jungčių kūrinys – Adomo Mickevičiaus, Simono Daukanto atgarsiai, ir jau pasigirstantis jauno Maironio balsas.

Tarp lietuvių poezijos kraštinių

Maironis yra giliausia lietuvių poezijos tema. Neužtemdyta laiko, neišardyta, neišmėtyta (pats pasirūpino savo muziejumi), bet neatverta, ko gero, ir neatveriamą. Su Maironiu bent nedidelį kelio galą paeina kiekvienas ko nors vertas lietuvių poetas. Beveik skiriamasis ženklas – Maironį niekino ir niekina tik betalenčiai. Kazys Binkis dar nesuaušusią galvą perspėjo: batų padų nuvalyti jam nesi vertas. Vincas Mykolaitis-Putinas poeto šimtmečiui ištarė: Maironis daugiau negu poetas. Justinas Marcinkevičius bent iš dalies grįžo į tą kelią, kurį reikėjo nueiti Maironiui, savo kūryba tvirtino maironiškąsias poeto ir tautos ryšio tradicijas. Tomas Venclova atsiduso: laimei ar, deja, – Maironis. Maironis yra pagrindinis lietuvių poezijos vardas.

Maironis randa savo vietą tarp savotiškai poliariškų lietuvių poezijos kraštinių. Ir tai rodo, kad ta vieta yra, yra nepajudinamai.

Su Lietuvos tema visada grįžta ir Maironis – kaip tekstas, daina, giesmė. Maironis esmingai susijęs su *pradžia*, kad ir kaip ją suprastume.

Modernieji romantikai ir Maironis

Modernieji neoromantikai yra patys lietuviškiausi XX a. lietuvių poetai. Lietuviški pirminiu instinktu, vaižgantiškąja *omene*. Mintis, patikrinama Jono Aisčio „Peizažu“, Antano Miškinio „Tave papuošt žadėjom“, Bernardo Brazdžionio „Poeto autobiografija“, Salomėjos Nėries „Tu nubusi“: „Tu nubusi vidury nakties, – / Tai gimtoji žemė tave šauks.“

Savumo, savosios žemės *balsas*.

Kiekvienas iš šių poetų turi savo santykį su Maironiu – labiausiai tiesioginį (teminį, religinį, patriotinį, oratorinį) – Brazdžionis; labiausiai nutolintą, sukomplikuotą – Nėris. „Maironiui“ neapeinamas nei jos likimo kontekstuose, nei bendresnėje kūrybos ryšių problemikoje. Tai ontologinė sandūra, bet kartu ir atrama. „Kas daugel mylėjo, tas daugel kentėjo“, – ištarta Maironio „Jaunojoje Lietuvoje“. Ir S. Nėriai „Tolimame sapne“ jau tarsi leista varijuoti: „Tebūna jai atleista, / Nes daug jinai mylėjo!“ J. Aisčiui iš Maironio gal reikšmingiausi buvo prasmės, skausmo, kančios motyvai. Bet ir labai aiški atrama, pagal kurią poetas tikrino herojišką praeitį ir banalią dabartį: „Šiandien

ne vien Lietuva, bet ir lietuvis pasikeitė“ („Maironis“). Aistis pirmasis bandė pasakyti, kaip skaityti Maironį pasikeitusioje Lietuvoje. Ir atrodo, kad tai aktualu ir šiandien, kai Lietuva dar sykių pasikeitė. „Kadaise lietuvis buvo kažkokio kilnumo ir verta pagarbos sąvoka, nes jo ateitis buvo, nes juo buvo tikima. Šiandie lietuvis paprastas pilietis. Šiandie lietuvis stengiasi tapti europiečiu. Šiandie jau lyg ir svetimas Maironis su savo:

Kur rausta žemčiūgai, kur rūtos žaliuoja,

Kur mūsų sesutės dabina kasas...“

Dar tik būsimasis Aistis kalba apie Maironio herojinę ideologiją, jos perėjimą į ironiją, sarkazmą. Svetimas Maironio didingumas, savas tik susilyginęs su *paprastu piliečiu*, kritikuojančiu savo valdininkus, savo vyriausybę ir savo valstybę.

Bet lemia ne ši pokalbio pusė – lemia poeto santykis su poetu. J. Aisčiui pačiam nebuvo būtina suvokti, kad ir jis, ir jo karta išaugę iš Maironio, iš jo sutelkto lietuviško pasaulėvaizdžio.

Apie „Jaunąją Lietuvą“ - po šimto metų

Maironio poemos „Jaunoji Lietuva“ pabaiga po pabaigos: „Pabaigiau Villa St. Charles Šveicarijoj liepos 25 d. 1907 m.“ Lietuvoje, kuriai XX a., jo revoliucijos ir karai buvo ypač negailestingi, nedaug teturime vietų, kurios žymėtų mūsų svarbiausių kūrinių gimimą. Netgi žinomą ramiosios Europos vietą – vilą, ne kaimo gryčią. Tad pažvelgtina į Maironį ir iš jo vieno svarbiųjų kūrinių parašymo laiko ir vietos.

„Jaunoji Lietuva“ – įkvėptas, eilėmis, dainomis, giesmėmis perpintas pasakojimas apie jaunąją Lietuvą, kylančią naujam gyvenimui. Jos reikšmė Lietuvai panaši kaip įžymiosios A. Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas“, šis Maironio kūrinys apima Lietuvos luomus, gyvenimo sanklodus, žmonių tipus, papročius, dvarus, sodybas, kraštovaizdį, aprašo Nemuną, Kauną. Svarbiausia – parodo žmonių dvasią, atskleidžia prigimtinį žmogaus, kalbos, tėvynės, gamtos ryšį.

Kuo „Jaunoji Lietuva“ galėtų būti įdomi kitoms tautoms, Europai? Ji žymi nacionalinio pakilimo, išsivadavimo epochą, pergyventą ir kitų tautų, siekiančių laisvės, laisvo gyvenimo, atsakomybės už savo pačių ateitį. Maironis kuria himną kovai už Europos tautų laisvę: „Laimėkite, jaunos pakylančios šalys, / Už laisvę kariauti padės Visagalis.“ Europa, išgyvenanti nelengvą atsinaujinimo, konsolidavimosi etapą, turėtų pažinti ir lietuvių poetą Maironį, prieš šimtą metų laisvoj Šveicarijos žemėj laiminsį į kovą už savo laisvę kylančias tautas.

„Jaunoji Lietuva“ ir Šatrijos Ragana

„Jaunoji Lietuva“ yra daugelio simbolinių susitikimų ir prasilenkimų erdvė.

Su A. Baranausku susitinka ir susitikdamas prasilenkia pats Maironis. Kūrinyje tarsi atverta Šatrijos Raganos pasirodymo galimybė, netgi slapyvardžio poetinė parafrazė: „Ir meilė būk esanti amžina bėda, – / Šnekėjo Barbutė. – Iš proto išvaro, / Kaip Šatrijos raganos širdį išėda / ir žmogų paguldo ant maro.“

Dvarininkai, žemaičių bajorai – senas Goštauto dvaras „ant kranto Ventos“; tokiam dvare augo ir Šatrijos Ragana, apie dar pirmąją „Jaunosios Lietuvos“ redakciją („Tarp skausmų į garbę“) kalbėjusi su didžiausia adoracija.

Jadvyga Goštautaitė – tas pats jaunos, kultūringos bajoraitės tipas, kuri „Viktutėje“ atskleidė ir Šatrijos Ragana. Bajoraitė, kuriai nesvetimas ir kasdienis darbas: „Jadvyga taip pat, nors duktė jo vienaitė, / Nesėdi sau rankų kaip poni sudėjus: / Sodina jurginų kerus su tarnaitė, / Pati jiems su grėbliu ežias išakėjus.“ Jadvyga trokšta muzikos, yra jai labai gabi, Šopeno noktiurnai (vėlgi kaip ir Šatrijos Raganos kūryboje) žymi aukštąją dvasios skliautą: „Dabar lyg atplaukę balsai iš Dangaus, / Kaip verkiančios vilnys siūbavo ir pynės.“

Maironio „Jaunoji Lietuva“ yra A. Mickevičiaus „Pono Tado“ lietuviškoji, lietuvių kalba sukurta paralelė – kito laiko, bet artimos erdvės, artimos socialinės ir ekonominės sanklodos, nežiūrint skaudžių istorinių peripetijų, išlaikiusių ryšį su LDK paveldu ir tradicijomis, – labiausiai per bajorus – dvarininkus, sąmone LDK piliečius.

„Jaunosios Lietuvos“ pasaulėvaizdis

Poemos patosas iš to, kad kyla jaunoji Lietuva; Juozas Rainys, iš pasiturinčių, lietuviškai nusiteikusių valstiečių, yra Maironio kartos aukštųjų idealų reiškėjas, dainuojantis jo eiles ir balades, jo *balsas*, lyrikos dvasinių būsenų projekcija į realybę. Maironio novacija – į epinį eiliuotą pasakojimą įpinti lyrinius pasažus kaip dvasinės būsenos reiškimo būdus – lyg pagilinti veikėjo dvasinę erdvę tomis pačiomis galimybėmis, kuriomis naudojosi ir didžioji Europos literatūra. F. Schillerio, J. W. Goethe's tamsių, metafizinių baladžių atgarsiai Juozo Rainio dainoje:

Iš aukšto švietė jaunam keleiviui

Žvaigždė ant dangaus

Ir rodė kelią į giedrą šalį

Ramumo brangaus.

Bet netikėtai užtemdė dangų

Plačiai debesis!..

Ir suklaidino keleivį jauną

Giria ir naktis!..

Kaip jaunas sapnas skaisčios malonės

Dievaitė šitai,

Pamojus ranka, keleivį veda,

Kur švinta rytai!

Antai jau rausta aušros padangės...

Bet liūdna jaunam:

Apleis keleivį graži dievaitė,

Teks eiti vienam!..

Išlaisvinta dvasinė erdvė – gyventi, nerimti, kentėti, savo atsakomybe apsispręsti dėl tikėjimo. Jaunų polėkių ir neišvengiamų išbandymų erdvė – būsi klaidinamas, gal ir paklysi. Lemties nuosprendis – baladiško atspalvio: *teks eiti vienam...*

Atskiroji, dramatiškoji žmogaus erdvės zona, kur žmogus yra ar lieka vienas. Maironis net savo stipriausiais gyvenimo metais žinojo ją esant.

Bet žmogaus gyvenimą poemoje apgaubia, galiausiai ir įprasmina, bendroji, tautiškoji, bendruomeninė erdvė, reikalaujanti asmeniško atsidavimo, išsipareigojimo. „Jaunoji Lietuva“ pateikia baladiškai gražų ir dramatišką išsipareigojusio žmogaus likimą – dramatišką išbandymą atsisakymu, jauną mirtį, mylimosios liūdesį ir ontologinę ištikimybę. Ir ateities viziją – kaip pranašystę: „O tačiau Lietuva / Tik atbus gi kada: / Ne veltui ji tiek iškentėjo!“

Aiškiai jaučiama žmogaus tapatybės problema: tapatybė, kaip asmens centras, kaip džiaugsmo, meilės, skausmo branduolys, surištas su *vieta*, savumu, namais. Persmelkiantis *savumo* jausmas – nuo žemės iki dangaus: nuo puikaus *šienpjūtės* vaizdo („Nuo Girdvainių dvaro lig pagirio tęsiasi / Baltais dobilėliais išpintas žolynas; / Aplinkui, kur žiūri, po pievas plačiasias / Tarytum sujudęs skruzdynas. / Ant dalgių palinkę antai šienpjūviai, / Tarytum mėgina vis kirsti plačiau“) iki *dangaus apoteozės*: „Gražumas dangaus! Tarp žvaigždžių įsikirtę / Septyni antai Šienpjūviai!“ *Atitikimai*, įgalinantys vaizduotę: *šienpjūviai* žemės ir dangaus pievose.

Horizontas – jaukiai uždaras (kaip baltųjų dobilėlių pieva palei mišką) ir atviras, visatiškas, žvaigždiškas.

„Jaunoji Lietuva“ iš laiko perspektyvos atrodo kaip gražiai sukurtas *savas erdvėlaikis*, *savas horizontas* – tarp savo dangaus ir tarp savo žemės. Tai Baranausko linijos tąsa. Lietuva kaip sąmonės vaizdinys Maironio itin sutvirtinama, jau galima nuo jo nutolti, nutolti distancijos susidarymui ir sugrįžimui.

Maironio „Jaunoji Lietuva“ (panašiai kaip Donelaičio „Metai“, Baranausko „Anykščių šilelis“) lietuvių literatūrai yra atraminis kūrinys: reikšmių ir prasmių sublimacija, sutelkimas. Kad ir kaip tvirtintume A. Mickevičiaus „Pono Tado“ reikšmingumą lietuvių kultūrai, plyšys lieka, lieka neužglaistomas. Nedalyvauja lietuvių kalba, tad prisieina apsiriboti tik aukštaisiais mentaliniais sluoksniais.

Moderniųjų neoromantikų karta (Aistis, Brazdžionis, Miškinis, Nėris) bent iš dalies yra grįžtanti ir prie Maironio. Jų horizontuose pasirodo ir „Jaunoji Lietuva“; bet ne tiek jos ideologija, kiek ontologija; gilusis sąmonės planas, susietas su savumu, su Nemunu, su dangum ir su žeme, su praeitim ir ateitim, su išigyvenimu kraštovaizdyje, metų laikų kaitoje, spalvose, ritmuose. Trečiojo dešimtmečio pradžia, vidurys, kai būsimieji

modernieji neoromantikai debiutuoja, iš tiesų yra *jaunos Lietuvos laikas*. Lietuvos, bandančios save suvokti būtent tuose rėmuose, kuriuos projektavo Maironis, – su Vytautu Didžiuoju (didžiulės 1930-ųjų iškilmės), bet be laiko, kai LDK žlugo, be *Abiejų Tautų Respublikos* laiko. Atplėštas Vilnius buvo tokios laikysenos priežastis ir didžioji kaina. Senieji Kunigaikštystės piliečiai (iki Č. Milošo), kalbantys lenkų kalba, bet laikantys save lietuviais ar senlietuviais, liko tarsi *anapus ribos*, nueinančiame laike, nebeprisitaikantys *jaunajai Lietuvai*.

Modernieji neoromantikai yra tos pačios kilties kaip ir Juozas Rainys – ūkininkų, valstiečių, lietuviškai kalbančių tėvų vaikai. Tik J. Aisčio neapleidžia bajoriškosios praeities mitas. Laikas, kai iš naujo permąstoma krikščionybė, kai nebebijoma ir provokatyvaus, ir atnaujinančio, modernizuojančio santykio. Taurios išminties persmelkti Juozo Rainio žodžiai, sutaikantys skirtingai tikinčius ir skirtingai netikinčius, suteikiantys laisvę Dievo ir tikėjimo interpretacijai: „Ant galo be Dievo nerasi žmogaus: / Tik vieno Jisai – karalystėj Dangaus, / O kito – po žemę replena.“

Nėries jaunystės galių šlovinimas, Brazdžionio modernioji krikščionybė, Aisčio neaiškios bajorystės vaizdiniai ir lyrinis intymumas, Miškinio sodžius. Visus šiuos aspektus aptiksime „Jaunojoje Lietuvoje“.

Kaunas „Jaunojoje Lietuvoje“

Stiprindami Vilniaus vietą lietuvių kultūroje, nepelnytai apeiname Kauną. Tuo tarpu Kaunas yra lietuvių mentalinio pasaulėvaizdžio ašis. Ir Maironio „Jaunojoje Lietuvoje“ Kaunas pasirodo kaip veiksmo vieta; į Kauną mokytis gimnazijoje išvažiuoja Rainio Juozas, ten susipažįsta su Juozu Glinskiu. Draugystės gijos, kurios tiek daug lems Maironio jauname gyvenime, savotiškai prasitęs būsimejame Kauno universitete, taip pat ir tarp būsimųjų moderniuju neoromantikų. Prisiminkime tik J. Aistį ir A. Miškinį. „Bet ateina tie metai, kad žmogus neužtenka / Jau pats sau ir nuliūdęs ieško draugo drauguos!“ Maironis sukūrė poetinę Kauno apoteozę ir lyg praskleidė uždangą veiksmui, kurio dalyviais taps pirmosios nepriklausomos Lietuvos, Kauno universiteto studentai. Katalikiškoji „Šatrijos“ bendrija, skatinusi išvykas į gamtą, dažniausiai į pakaunę. Ir vidinis jaunų, kūrybingų žmonių nusiteikimas liudijo bendravimo gamtoje prasmę; tas bendravimas įgaudavo ir bohemiškų atspalvių, bet aukštuoju skliautu tebebuvo maironiškas:

Kiek tai kartų antrieji begiedojo gaidžiai,

Ir ant Žaliojo kalno mėnuo blyško prieš rytą,

O jiems kalbos – svajonės vis tekėjo saldžiai

Apie aukštą jų siekį, širdyse įrašytą!

Aleksoto pakalnės buvo jų numylėtos:

Čia tai Nemuno vilnys eina juosta plačia;

Čia tai vasaros naktys, tylios, ramios, žvaigždėtos

Apie Dievo gražybę jiems kalbėjo slapčia!

Lietuviai *savo* mieste, jų dvasia, jų *kalbos-svajonės* sklinda iš aukščiausios Kauno vietos, žvelgiant į Nemuną. Nors miestas kupinas gamtos, bet tai miestas, kultūros, jaunų žmonių susibūrimo, jų draugystės, planų, sumanymų, bendros veiklos vieta. Savojo universiteto, pavadinto Vytauto Didžiojo vardu, vieta.

Prie Maironio ir prie sutelktinio „Jaunosios Lietuvos“ pasaulėvaizdžio modernieji neoromantikai *sugrįžta*, lietuvių poezijoje pirmą kartą atsiranda aiškus grįžtamasis ryšys. Pomaironinė karta nutolinama gana stipraus europinių meno srovių prasiveržimo, sutapusio su atviresnių horizontų siekimu. *Nutolinimo* efektas – ir iš simbolių bei simbolinių metaforų koordinuojamos kalbos: tolimieji kraštai (F. Kirša), į žemę negrįžtantys, jos vylingus sapnus paniekinę *margi sakalai* (Putinas).

Grįžimo efektas

Grįžimo efektas – taip galima nusakyti pačią bendriausią modernių neoromantikų tendenciją. Grįžimas iš naujo iškelia stiliaus problemą. Petras Juodelis, vienas iš modernių neoromantikų ideologų, straipsnyje „Kodėl mums nepakeliui su „Keturiomis vėjais?“ formuluoja ją kaip pasitikėjimą aukštesniu stiliumi – šis pasitikėjimas gal svarbiausias bus Brazdžioniui, esmingai aukšto, netgi deklaratyvaus stiliaus poetui. Bet kartu stiprinamas ir pasitikėjimas savomis tradicijomis, kalba, žeme.

Modernių neoromantikų kartos bruožas – pasitikėjimas Lietuva, savo valstybe, savo žmonių, savo istorijos, savo kraštovaizdžio energija, vėlgi gal tiksliausiai išsakytas P. Juodelio tame pat straipsnyje: „Mes einame Europos tautų vilkstinės pačiam užpakalyje. Pas mus yra pakankamai vidaus energijos – provincinio užsidegimo ir gražaus nežinojimo. Kas žino, gal, turėdami prieš akis liūdno Europos likimo pavyzdį, mes mokėsime pasinaudoti pamoka ir išvengti „anksčiau už mus pabudusių vakarų brolių“ klaidų.

Mes tikime Lietuva ir jos ateitimi!

Nieko neatsitiko nauja! Dvidešimtas amžius tik atnešė mirtį ten, kur jos reikėjo laukti. Europa paskendo civilizacijos srutose.

Pasaulio galas mums nerūpi; bet mes taip mylime savo Lietuvą, kad jos žlugimo nepakeltume...”

P. Juodelio straipsnis paskelbtas 1929 m., „Pjūvyje“. Jei Maironis perskaitė šį straipsnį, o tikėtina, kad taip, galėjo juo džiaugtis – Lietuva, jos tema grįžo į jo poezijos vaikaičių kūrybą.

Kornelijus Platelis, ką tik išleidęs pirmąjį savaitinio žurnalo „Literatūra ir menas“ numerį, pusiau dalykiniame laiške parašė: „Dirbame Lietuvai.“

Nebesitikėjau, kad šiuos žodžius dar kada išgirsiu taip paprastai pasakytus.

Apie vieną Maironio leidimą

Ką taip atkakliai primena tas mažo formato, pilkšva drobe įrištas Maironis, šimtmečio Maironis iš ano, nelaisvo laiko: „Poezija“, rinktinė. Rūpestingo leidybinio darbo, kokybiško įrišimo. Priešlapyje lyg švento paveikslėlio įklija – lyg rūpintojėlis, lyg žynys ar vaidila su kanklėmis, juodai balta grafika – jau atpažįstamas Vytauto Valiaus braižas. Šventumo išpūdis, ir jau nesunku spėti, kad šita maža, glausta Maironio knyga ir leista pagal maldynų, maldos knygų provaizdžius: paimti į ranką, sklaidyti, jausti tvirtą viršelį, gerą įrišimą, įsidėti į kišenę ar į rankinę. Bet kada atsiversti. Tokių lietuviškų maldynų jau buvo ir tikriausiai bent jau V. Valius jų buvo matęs, gal ir turėjo. Gal arčiausia ir būtų kunigo ir rašytojo Stasio Ylos maldynas „Tikiu Dievą“, bet išleistas tik 1964 m. Čikagoje. Maldyne yra ir gražių lietuvių poezijos tekstų – Leonardo Andriekaus, Jono Aisčio, Jurgio Baltrušaičio, Bernardo Brazdžionio, Motiejaus Gustaičio, Oskaro Milašiaus, mažiau žinomų autorių. Taip pat ir Maironio. S. Ylos parengtas maldynas skirtas lietuviams katalikams, tautiškumas pabrėžtas ir įvade; lietuvių krikštas skaičiuojamas nuo Mindaugo: „Pirmas karališkas Mindaugo Credo, išsiūbavęs tautos dvasią nerimui ir ilgesiui, tolydžio augdamas, dabar žengia į aštuntą savo šimtmetį.“ Neatsitiktinė ir data po įvadu: 1964 rugsėjo 8, kaip nurodoma Tautinių švenčių skyrelyje, Vytauto vainikavimo diena.

Ir nelaisvos Lietuvos lietuviams reikėjo savotiško maldyno, kurį galima būtų *viešai* laikyti rankose. Ir to laiko kultūros žmonių pastangomis jis buvo sukurtas, duotas žmonėms. V. Valiaus estampų lietuviškumas – tragiško grožio, ryškinantis baladiškuosius Maironio poezijos momentus: „Tai čia baisi, atmintina / Įvyko drama kruvina, / Kokios pasaulis nėra matęs!“; „Tai kapas Margio milžinų!“ („Ant Punės kalno ties Nemunu“). Moteriškumas – lyg slaptųjų dvasios galių prasivėrimas intymiuosiuose Maironio motyvuose:

Aš nežinau, ar ko gailėjos

Ramiai tebmieganti širdis,

Kada neliūdo, neilgėjos

Vienuolė tavo paslaptis.

Ar kiaurą naktį lig aušrinės

Akių sumerkti negavai,

Kada, prispaudus prie krūtinės,

Tiktai kryželį bučiavai?

O mintys sunkios, begalinės

Iš erdvių slenka paslapčių.

Jų neapveiksi, neužspausi,

Gyvatos žengdama taku,

Tik valandoj karčioj paklausi,

Kodėl, Dievuliau, taip sunku?

„J. St.“

Maironio „Poeziją“ kaip rinktinę sudarė Aušra Sluckaitė, tuo metu „Vagos“ redaktorė, jau išleidusi eseistinės kritikos knygele „Kritikos štrichai“, su gana aiškiais priešinosi marksistinio literatūros vertinimo standartams požymiais.

Tyliosios kultūrinės rezistencijos žmonėms, o jų ratui priklausė ir A. Sluckaitė, ir V. Valius, Maironis teikė galimybę juo pasiremti, pasisakyti. Ir suteikti dvasios atramą jos ieškantiems.

„Poezija“ sudaryta kūrybiškai ir gana netikėtai: eilėraščiai ir baladės iš „Pavasario balsų“, ištraukos iš poemų, libretų ir dramos „Kęstučio mirtis“. Eilėraščių ir baladžių tekstai imti iš Maironio „Raštų“ I tomo (Kaunas, 1927), nors jau išleistas gerokai sužalotas „Rinktinių raštų“ dvitomis (1956); iš jo tik keturi tekstai („Lietuvis ir giria“, „Viltis“, „Skausmo skundas“, „Vakaro mintys“), kurių nebuvo ankstesniame leidime. Beveik neįtikėtina pranašingai skamba „Poeziją“ užbaigiančios „Kęstučio mirties“ Prologo eilutės:

Tai buvo prieš amžius!.. Užmiršęs vargus

Ir pilko gyvenimo naštą,

Pažvelki anapus... Per bočių kapus,

Praskleidęs bent uždangos kraštą,

Ir ten iš prabočių didžios praeities

Mokinkis paguodos, ieškok išminties!

Maironis galėjo teikti paguodos - ir religinės („Lietuva brangi“ nesužalotos eilutės „Banguoja, vagą giliai išrėžęs; / Jo gilią mintį težino Dievas“), ir tautinės, patriotinės, dažnai neatskiriamos nuo bendresnių šventumo pajautų. Juk ir Maironis dažnai jas suliejo giesmėj:

Bažnyčios tavo ne tiek gražybe,

Ne dailės turtais, ne auksu žiba;

Bet dega meilės, maldos galybe,

Senujų amžių gyva tikyba.

Vienas po kito pasirodė du Maironio „Poezijos“ leidimai, pirmasis - 1962-aisiais, antrasis - 1966-aisiais. Pirmojo tiražas - 15 000, antrojo - 35 000. Tikriausiai tai ano laiko poezijos tiražo maksimumas; palyginimui - tais pačiais metais išleistas V. Mykolaičio-Putino „Langas“ - 10 000. Didesniu tiražu priklausomybės laiku gal tebuvo

išleista Just. Marcinkevičiaus „Vienintelė žemė“ (1984) – 50 000. Tokie tiražai rodo knygos priklausymą ir kitam prasmės laukui – ne tik literatūrai.

Maironio atveju tai itin jaučiama. Maironis negalėjo būti leidžiamas be ypatingos apsaugos. Redakcinė komisija: Kostas Korsakas, Eduardas Mieželaitis, Antanas Venclova. Visi to laiko kultūros ideologijos šulai, bet ir atramos. Tai knygos pradžios – *priešlapių* – pranešimai. E. Mieželaitis jau Lenino premijos laureatas. Įvadas – A. Venclovos. Pavadinimu išeinama iš to laiko standartų – „Maironio poezijos gyvybė“. Panaudotos visos to laiko ideologinės klišės – klerikalinės poeto pažiūros, feodalinės praeities aukštinimas, duoklė, kurią Maironis atidavė savo laikui ir savo klasei. Bet atskleista ir tai, kas iš tiesų būdinga Maironiui, kas sudaro jo esmę. Pasakyta: „Maironio poezijoje lietuvių literatūros genijus pasireiškė laisvai, tauriai, skambiai, su jaunu įkvėpimu.“ Ištarta nesislapstant: „Man rodos, kad Maironio poetinė tradicija ir lig šiol nenustojo buvusi gyva.“ Tai galėjo kristi žmonėms į širdis. Jau galima ir nebegirdėti straipsnio pabaigos klaiko, kai *tarybiniai žmonės* tiems, kurie dar svajoja apie numirusios praeities restauraciją, atsako Maironio žodžiais: „Nebeužtvenksi upės bėgimo...“

Maironis sakė *kita*, ir žmonės suprato.

Skaitant Dmitrijų Merežkovskį

Atsisveikinant su knygomis, lyg paskutinis žvilgsnis į Dmitrijų Merežkovskį, prie kurio, kaip ir prie kitų rusų klasikų, atvedė Jurgis Baltrušaitis. Keturi gražiai išleisti tomai; bent perversti, prisiminti, ką skaičiau, prie ko sustojau, ką pasibraukiau. Atidžiausiai skaityta trilogija „Kristus ir Antikristas“, subraukytas, paraštėse prisizymėtas pirmasis romanas „Atstumtasis“ (apie tragišką Romos imperatorių Julijaną, likusį ištikimą antikos dievams, pakilusį į kovą su vis labiau įsigalinčiais „galilėjiečiais“). Tragiškųjų žmonijos klaidžiojimų elipsės. „Dar niekada žmonės širdimi nejuto būtinybės tikėti ir taip aštriai protu nesuvokė, kad tikėti neįmanoma“, – viena iš D. Merežkovskio antinomijų. Antinomijų mąstytojas, individualistas, ieškotojas, minties maištininkas, vos neatskirtas nuo oficialiosios Cerkvės.

Iš naujo perskaitinėjant „Kristų ir Antikristą“, grįžinėjant prie Vladimiro Solovjovo, dariusio įtaką ir ankstyviesiems lietuvių religiniams mąstytojams, bendruosiuose kontekstuose pasirodė Maironio išverstas D. Merežkovskio eilėraštis „Christos voskres“ (paaiškinta tik, kad versta iš rusų). Tikėtina, kad Maironis skaitė D. Merežkovskį, bent buvo susipažinęs su jo maištingomis idėjomis, nebijojo jų, nesikratė. Ar kitaip būtų ėmęsis vertimo.

Vertimas paskelbtas 1927 metų pavasarį. Dostojevskiškos nuotaikos tekstas: Kristui būtų sunku suderinti giesmės iškilmingumą ir žmonių ašaras, atpirktas pasaulis netapo geresnis:

Bažnyčioj gieda „aleliuja“;

Bet aš tyliu, širdy skaudu:

Čia žemėj ašaros, žudynės, –

Tai balsas giesmės velykinės

Tarytum tyčiojas skundu.

Bažnyčiose Velykas švenčia

Pasaulis mūsų pažangus,

O brolis brolio neapkenčia!

Ir kaip pažemintas žmogus!

Kad Kristus šiandie iškilmingą

Išgirstų „aleliuja“ čia,

Jisai prieš minią nuodėmingą

Pravirktų ašara karčia.

1932-ieji: paskutinė vasara, vakaras

Mažai temąstyta apie paskutinį spausdintą („Vairas“, 1932, Nr. 2) Maironio eilėrašį „Vakaro mintys“. Tai ypatingas tekstas – didelės apibendrinamosios galios, amžinojo būties slėpiningumo, tarsi paskutinį kartą į sąmonę sugrįžusios įkvėptos būsenos, jos resignacinės gelmės. Pasaulio didingumas ir žmogaus menkumo ironija. Tragiškas žmogaus praeinamumas Saulės – Didžiosios Motinos akivaizdoje. Saulė – lyg šviesos deivė iš senųjų pasaulių, trukusių amžių amžius. Tik pačioje pabaigoje pasirodo Jis, „nežinomas, nematomas, galingas“, prieš kurį tu, „marus ir nuodėmingas, / Nustebęs garbini tik mėlynus skliautus“. Paskutiniojo viešo poeto žodžio iškalbumas, lyg jaunystės galios atgavimas, sušvitimas prieš pasitraukiant į tamsą. Neįtikėtinas žmogaus apibūdinimas: marus ir nuodėmingas. Be didžiosios religinės vilties, atviras egzistencijos tuštumai: „Nustebęs garbini tik mėlynus skliautus.“

Paskutinė Maironio vasara lieka apšviesta „Vakaro minčių“: to, ką buvo pajutęs, išgyvenęs, apie ką kalbėjo eilėraščiu, suvokdamas jį kaip *vakaro* kūrinį. Išvažiavo (kaip ir dažną vasarą) į Tytuvėnus pas tikriausiai dar studijų bičiulį kanauninką Antaną Jančiauską, kartu galbūt tikėdamasis aplankyti ir savo gerus pažįstamus, senojo Tytuvėnų dvaro (minimo jau XV a. pabaigoje) savininkus Remerius; ypač artimi ryšiai Maironį siejo su dailininke Zofija Remeriene, nupiešusia poeto portretą, suteikusi galimybę lyg šyptelti išlikimo galimybei: „Išliksiu aš gyvas paveiksle tame...“

Tytuvėnai – mylima poeto vieta; ir dėl artimų žmonių, ir dėl ypatingo vietos gražumo, gal ir prigimtinio artimumo Dubysos *atkrančiams*. Apie A. Jančiauską (1860–1942) nedaug žinių; buvo garbingas kunigas, Kauno kapitulos garbės kanauninkas, Viduklės, Tytuvėnų klebonas. Dalyvavo Raseiniuose šventinant „Žemaitį“, jau po Maironio mirties, gal bičiulį ir prisimindamas. Neabejotinai turėjo Maironio pasitikėjimą, pirmą kartą A. Jančiauską pamini 1908 m. iš Peterburgo rašytame laiške Aleksandrui Dambrauskui – Adomui Jakštui.

1932 m. vasarą atvažiavęs į Tytuvėnus Maironis pasijuto blogai, grįžo į Kauną, buvo

paguldytas į ligoninę (jau senokai varginusi prostata), operuotas, bet jau nebepakilo.

Iš nepasakomo

Atsiminimai – ypač apie tokio rango asmenį kaip Maironis – svyravimas tarp pasakomo ir nepasakomo. Kuo santykis su žmogum, kurį siekiama prisiminti pasakojant ar užrašant, yra buvęs artimesnis, gilesnis, tuo daugiau lieka nepasakyta, nepasakoma. Saugantis arba saugant *kitą*.

Iš atsiminimų apie Maironį („Literatūra ir kalba“, XXI) mįslingiausias yra Onos Balčiūnienės (1903–1976) pasakojimas, užrašytas Pranciškos Genevičiūtės. Jau senatvėje, maždaug apie 1970-uosius. Susipažinusi su Maironiu 1925 m., jauna, bet jau ištekėjusi. Supažindino Mykolas Vaitkus, vyro pažįstamas. Sulaukė poeto dėmesio, pirmą kartą į namus užėjo kartu su M. Vaitkumi. Maironis pakvietė į pobūvį. Atėjo pasipuošusi savo geriausia suknele, apie vyrą neužsimenama. Aiškus Maironio dėmesys. Už tai, kad prasijuo kė poetui nesėkmingai pabandžius išgerti degtinės per citriną, buvo „nubausta“.

„– Ak, dar tu čia juoksies! Už bausmę turi išgerti visą taurę midaus!

Ir jis prikišo man prie lūpų pilną taurę. Aš prunkštelėjau ir išpurškiau iš taurės beveik visą midų. Aptėškiau ir save, ir Maironį.“

Kas prasitaria? Kad santykiai buvo gana artimi, sakoma „tu“, midaus taurė prie lūpų irgi įgyja papildomų prasmių. Lengvas, bet nebūtinai lengvabūdiškas jaunos moters elgesys; atsakas į aiškiai jaučiamą simpatiją. Svečiuose buvodavo dažnai. „Mes bendravome ne tik pobūvio metu. Užsukdavau pas jį ir paprastą dieną, įpratau dalintis su juo savo mintimis, rūpesčiais, klausti jo patarimo. Man tada buvo 23 metai, o jis, daug gyvenimo matęs žmogus, buvo man geras draugas ir globėjas.“ Taip, globėjas, galbūt brėžęs ir tolesnio Onos gyvenimo perspektyvas; ji žinojo apie Aleksote statomą naują Maironio namą. „Dažnai mes eidavome su juo dviese pasivaikščioti. Jis man ką nors pasakodavo, kartais deklamuodavo, o kartais ilgą laiką tylėdavom.“ Užsimenama, kad talkindavusi skinant Maironio sode obuolius. Žinojo, kad Maironio rankos „nuo darbo būdavo šiurkščios ir su nuospaudomis“. Itin aiškus prasitarimas apie savo vietą Maironio gyvenime, bet tarsi ir iš kitos pusės. Maironio sesers vaikai „pavydėjo man draugystės su Maironiu, bijojo, kad nebūčiau varžovė į jo turtą“. Susirašinėjo, vienas jos rašytas laiškas dėl giminaičių net patekęs vyskupui, ir jis kvietęs poetą pasiaiškinti.

Bičiulystė tęsėsi apie septynerius metus. Ona lankė jau sunkiai sergantį, iš prezidento žmonos jam atneštų raudonų rožių vieną poetas jai padovanojęs prisiegti prie atlapo. „Išsinešiau jo rankos paspaudimą ir rožę atlape. Rytojaus dieną pranešė, kad jau Maironis miręs. Įdėjau apvytusią rožę į jo padovanotą eilėraščių tomelį, kur ji guli ir iki šiol.“ Paviršiuje – nuosekli romansinė stilistika. Bet tik paviršiuje. Pabaigoje užsimenama apie poeto padovanotus daiktus, laiškus.

P. Genevičiūtė („Maironio paveikslas amžininkų atsiminimuose“) atsargiai prasitarė, jog vienas pateikėjas tvirtino, kad „Maironio miegamajame, lovos gale, kabojęs spalvotas paveikslėlis „madonos“, labai panašios į vieną jauną moterį, kartais atsilankančią svečiuose. Pasakojo, kad Marcelė į tą „madoną“ kreivai žiūrėjusi ir, kai tik Maironis mirė, nežinia kur ją išnešusi ar sunaikinusi“.

Galima spėti, kad į „Lyriką“, į pirmąjį paties poeto sudarytą „Raštų“ tomą neįėję „Laiškai“ (penkių trumpų eilėraščių ciklas) bent kai kuriais momentais yra susiję su paskutine Maironio poezijos mūza.

I

Skubėk, laiškeli, ten, kur širdelė

Sau apsirinko brangią vietelę!

Bėk prakalbėti, meilę laimėti,

Linksmybės saulei veide žibėti.

II

Taip malonu draugą mielą

Man bebūtų jausti arti,

Jam atverti savo sielą,

Nuo širdies žodelį tarti!..

Bet ar šaltas laiško žodis

Visą širdį beparodys?